

A könyvtári dokumentumok csoportosítása

Vázlat:

- A dokumentum fogalma:
 - audio
 - elektronikus
 - nyomtatott
- A dokumentumok csoportosítása
 - előállítás szerint
 - nyomtatott dokumentumok (könyvek, időszaki kiadványok, kézikönyvek, közhasznú információs források)
 - nem nyomtatott dokumentumok (kazetta, diakép, videofilm, CD, mágneslemez, DVD)
 - tartalom szerint

Dokumentum:

az ismerethordozók általános, összefoglaló neve. A klasszikus ismeret-hordozókon kívül - a könyv, a folyóirat, stb. - beletartoznak az audiovizuális hordozók, csakúgy, mint az elektronikusak.

Audiovizuális dokumentumok: Azon dokumentumok összefoglaló neve, amelyek hang-felvételt és (vagy) mozgóképanyagot tartalmaznak, tekintet nélkül a hordozó anyagukra.

Elektronikus dokumentumok: A dokumentumok közül azokat tekintjük elektronikusoknak, *amelyek tartalmuktól függetlenül digitális formában hordozzák az információt. Ide tartoznak a valamilyen digitális adathordozón (háttértáron: CD-ROM, Floppy, vicseszter...stb.), vagy az interneten található elektronikusan tárolt fájl.*

Nyomtatott dokumentum: A dokumentumok azon fajtái, amelyeket valamilyen technikával nagyobb példányszámban sokszorosítottak, és terjesztésre szántak. Ide tartozik első-sorban a könyv, folyóirat és az újság.

Az ókor nagy kulturái kialakították a maguk írását, s megkeresték hozzá a megfelelő anyagot is. A **sumér ékírás** megőrzésére az agyagtábla volt a legmegfelelőbb. Az ókor Egyiptom **hieroglifáit**, pedig az írnokok **papirusztekercsekre** rótták. Az antik görög ill. római tudósok, művészek munkáit is papirusztekercsek őrizték. Ezeket az írásokat tekintjük a köznapi értelemben vett könyv őseinek. A könyv akkor vette fel a maihoz hasonló alakját, amikor a papiruszt felváltotta a **pergamen**, hiszen ezt az állatbőrből készített hártát már hajtogatni lehetett, s az így kialakított lapok mindkét oldalára írtak, majd összefűzték és bekötötték őket. Megszületett a **kódex**, mely a mai könyv közvetlen elődje volt. A középkorban, a kolostori könyvtárakban a könyvkészítés tevékenységének különböző részfeladataira szakosodott szerzetesek készítették el a kódexeket. A kódexekben a nagy kezdőbetűket kiemelték, díszítették, ez volt az **iniciálé**. A könyv szövegébe apró részletesen kidolgozott képeket helyeztek el, amelyeket méreteik miatt **miniatúrának** hívtak. A 13-14. század tájékán nagy másoló műhelyek alakultak ki, ahol nagy számban, de egyszerű kivitelben „gyártották” a könyveket. A kínaiak már több ezer éve használták a táblanyomást, amivel a fába vésett mintázat és írás tükörnyomatát tudták előállítani viszonylag sok példányban. A kínai technológiát a 15. században ismerte csak meg Európa. A külön betűkből álló szabadon összerakható és szétszedhető nyomó formát **Johannes Guttenberg** találta fel. Guttenberg német országi aranyműves volt, aki ólomból öntötte betűit. 1455-ben 100 példányban kinyomtatta a bibliát.

A nyomtatott könyv még sokáig hasonlított a kódexekre, kézzel díszítették, külön rajzolták be az iniciálékat. Az 1455 és 1500 között nyomtatott könyveket **ősnymtatványoknak** nevezzük.

Kódexeket a középkori Magyarországon is készítettek, pl. **Kálti Márk** gyönyörűen díszített történelmi könyve, a **Képes krónika** is ebből a korból származik. Mátyás király híres könyvtárát is a kódexekre alapozta, de az ő uralkodása alatt nem sokkal Guttenberg után megindult a magyar könyvnyomtatás is. Az első Magyarországon készült nyomtatott könyv is a **Chronica Hungarorum** (A magyarok krónikája) volt amelyet, **1473-ban** Budán nyomtatott **Hess András**.

A 19. század már a tömeges könyvgyártás kora. Voltak híres kiadók, melyeknek nevét nemcsak könyveik, hanem politikai szerepvállalása is ismertté tett, mint pl. **Landerer és Heckenass** nyomdát, mely fontos szerepet játszott 1848. március 15-én. (A 12 pont kinyomtatása)

A század végére a nagy olvasói igények miatt a könyvkiadás remek üzletté vált. Ezt jelzi a megalakuló nagy részvénytársaságok, pl. a *Franklin*, a *Révai* vagy az *Atheneum*. Ez az időszak már a folyóiratok kora is egyben. A századforduló után jelenik meg a magyar kultúrtörténet legjelentősebb folyóirata a *Nyugat*.

Emlékeztetsek a két világháború közötti időszakból az **Egyetemi nyomda** és a **Kner Izidor** gyomai műhelyéből kikerült munkák. A békéscsabai **Tevan** nyomda pedig újjá teremtette a könyv tervezés művészetét. A mai könyvkiadás méltó az elődökhöz, a magyar könyv gyakran szerepel sikerrel külföldi könyvvásárokon és kiállításokon.

A könyv a legalapvetőbb dokumentum típus. A rendszeresen, időszakonként megjelenő kiadványokhoz képest a könyv valamilyen egyszerűséget, befejezettséget sugall.

Formai szempontok szerint a könyvkötés táblája lehet kemény vagy puha. A beleerősített könyvtest lehet **fűzött** vagy **ragasztott**. Vagy a kettő kombinációja.

(Megjegyzés: Az OSZK Könyvtartudományi és Módszertani Központja a puha borítójúkat nevezi *fűzöttnek*).

A könyv tartalmi része magában foglalja a **címoldalt**, amely tartalmazza a címet, megnevezi a szerzőt (szerzőket), közölheti a kiadó nevét, a kiadvány helyét, évét, ill. a kiadással kapcsolatos egyéb adatokat. Lehet, hogy ez utóbbiakat már a címlap hátoldalán, a **verzón** találjuk meg a szerzői jogi adatokkal együtt. Itt közlik általában a fordítás esetén az eredeti nyelvű kiadásra vonatkozó megjegyzéseket is.

Rendszerint a kiadvány utolsó oldalán található meg a **kolofon**, vagyis a terjesztésre és a nyomtatásra vonatkozó tájékoztató adatok. A nemzetközi szabvány előírásainak megfelelően minden könyv rendelkezik **ISBN számmal**, (ez a 10 jegyű kód jelöli a kiadó országot, a kiadót és a kiadványt) mely egyedileg azonosítja a könyvet.

A könyvtárakban szükség van a könyvek tartalom szerint csoportosítására. A legalapvetőbb rendszerezés az irodalmi művek és az ismeretközlő művek szétválasztása.

Nem nyomtatott dokumentumok, ill. adathordozók

A 19-20. század új korszakot jelent a dokumentumok történetében. Újabb és újabb találmányok segítik az információ tárolását és megőrzését. Azonban az így tárolt információkhoz már csak technikai eszközök segítségével juthatunk hozzá.

	Adathordozó	Megjelenítő eszköz
hangzó anyagot rögzít (auditív dokumentum)	hanglemez hangszalag CD (zenei)	lemezjátszó magnetofon CD lejátszó
képi anyagot rögzít (vizuális dokumentum)	fénykép hologram mikrofilm diafilm némafilm	használatához technikai eszköz nem szükséges vetítő berendezések
képet és hangot is rögzít (audiovizuális dokumentum)	hangos film videofilm DVD	filmvetítő televízió, videolejátszó DVD lejátszó
Multimédia	<i>Mágneslemez, CD, DVD</i> <i>Internet-dokumentum</i> <i>a számítógépen</i>	<i>Számítógép</i> <i>web böngésző</i> <i>(számítógépen)</i>

Az **audiovizuális** dokumentumok közül a játékfilm a szépirodalom megfelelője, de a filmek az ismeretterjesztésnek is fontos eszközei. A rádiók és a televíziók műsorszolgáltatását elektronikus sajtónak nevezik, mert szerepük hasonló az újságokéhoz és a folyóiratokéhoz.

Az **elektronikus adathordozók** jelentik a fejlődés újabb állomását. A hajlékony és a merevlemez, a CD-ROM és DVD-ROM számítógépes hozzáférést igényel, de alkalmazásuk a gyors és hatékony információkeresést tesz lehetővé.

Az olyan lemezeket, amelyekre írott szöveget, álló- vagy mozgóképet és hangot is rögzítettek, **multimédiának** nevezik. A multimédiát kezelő program lehetővé teszi, hogy az egyes adatok közötti keresés, továbblépés menetét maga a felhasználó határozza meg, a program kidolgozója által előre kiépített kapcsolatok alapján.

Tartalom szerint:

Ismeretközlő művek: (Az ismeretközlés színvonala szerint)

Szakkönyv: ide tartoznak, pl. a tudományos munkák, az egy témát szakmai igényel tárgyaló könyvek.

Ismeretterjesztő könyvek: olyan könyvek, amelyek tárgyilagosan, jó színvonalon, de az átlagos műveltségű ember számára is érthető módon mutatunk be egy témát.

Monográfia: tudományos igényel készült, egyetlen téma részletes feldolgozását tűzi ki céljául.

Tanulmánykötet: több kisebb terjedelmű önálló művet tartalmaz, amelyek lehetnek egy vagy több szerző munkái is.

Kézikönyvek: amelyek egy-egy tudományág, szakterület összefoglaló, rendszerező forrását jelentik.

Irodalmi művek

A művészeti szándék meglétét kutatva lehet.

Szépirodalmi művek: amelyekben egy téma feldolgozása művészeti színvonalú.

Szórakoztató irodalmi művek: melyek szórakoztatni akaró, kikapcsolódást nyújtó, de sem különösebb tárgyi ismereteket, sem művészi élményt nem adó könyvek.

Segédkönyvek:

a mindennapi tájékozódás és a közvetlen ismeretszerzés legfontosabb eszközei.

Bibliográfiák: azok a kiadványok, amelyek különféle tárgykörökben összegyűjtik az ajánlott művek címeit.

Lexikonok. Az ismereteket betűrendbe szedi, ezért a különféle címszavakat gyorsan vissza tudják keresni. A szócikkek mechanikusan követik egymást, tekintet nélkül a tartalmukra. A lexikon lehet: általános, vagy szaklexikon.

Enciklopédia: nagyobb egységekben dolgozza fel az ismeretanyagot. Így az összetartozó dolgok itt is egymás mellé kerülnek, tekintet nélkül betűrendi helyükre. Az enciklopédia felépítése tematikus, a visszakereshetőséget a név és tárgymutató segíti. Lehet: általános, vagy szak enciklopédia. Pl.: autó, repülés, vonatközlekedés az enciklopédiában a „közlekedés” címszó alatt található.

Révai Nagy Lexikon; Encyclopedia Britannica

Szótárak:

Nyelvi szótárak:

Egynyelvű: címszavai és szócikkei ugyanazon a nyelven íródtak.

Pl.: Magyar értelmező kézi szótár

Idegen szavak és kifejezések szótára

Helyesírási kézisztár

Idegen nevek kiejtési szótára

Etimológiai szótárak

Szinonima szótárak

Kétnyelvű szótárak: az egy adott nyelven megtalálható címszavakhoz rendelik a másik nyelv megfelelőit, mérete szerint lehet: zseb-, kézi- vagy nagyszótár.

Közhasznú ismeretek tára:

menetrend, térkép, telefonkönyv, szaknévsor, kisokos

Adattárak: pl. statisztikai zsebkönyv

Fogalomtárak: pl. az egyes tudományok szakkifejezéseinek szótárai.

Addig, amíg az adattár magyarázat nélkül, csupán a tényanyagra szorítkozik, addig a fogalomtár a tudományterület fogalmainak pontos értelmezésére szolgál. Általában mindkettő betűrendes felépítésű.

Kronológiák: szigorúan időrendben sorolják fel egy adott kornak az eredményeit.

Eseménytár: egy korszak politikai, gazdasági, kulturális eredményeit mutatja be. A tematikus-csoportosításon belül időrendbe szedi az adatokat. Pl.: Tények könyve.

Névtár: egy-egy szempont szerint összegyűjtött személyek adatainak felsorolása. Pl.: telefonkönyvek, szaknévsorok. Adataik gyorsan elévülhetnek, ezért fontos a kiadásuk ideje.

Atlaszok: pl.: földrajzi: Nagy Világatlasz

autós: közlekedési információt tartalmaz

történelmi: a múlt korszakait mutatják be térképekre lebontva

Időszaki kiadványok

Célja: Hogy az ismeretek minél hamarabb jussanak el a felhasználókhoz. A felvilágosodás idején jöttek létre a mai formájukban megjelenő hírlapok, folyóiratok. Mivel legfontosabb tulajdonságuk az, hogy folyamatosan több-kevesebb rendszerességgel jelennek meg, ezért összefoglalóan időszaki kiadványoknak hívjuk őket.

Ide tartoznak: a naponta megjelenő *napilapok*

a hetente megjelenő *hetilapok*

az 1-2 havonta megjelenő *folyóiratok*

évente megjelenő *évkönyvek, almanachok*.

A minőségi szempontok és a megcélzott olvasói rétegek szerint is jelentős csoportok alakíthatók ki.

Napilapok: A gyors tájékozódás leghatékonyabb írásos eszközei. Nagy többségük a hét minden munkanapján utcára kerül. Tartalmuk általános jellegű, de gerincüket a politikai élet hírei alkotják. Vannak olyan napi rendszerességű kiadványok is, amelyek csak a gazdaság, vagy éppen a sport élet híreivel foglalkoznak. A napilapok sajátos megjelenését a nagy lapmérethez igazodó több hasábos tördelés okozza. További jellemző a főoldalon található kiemelt vezércikk, amely a legfontosabb témával foglalkozó írás.

Hetilapok: Nem általános tartalmúak, hanem valamilyen témára specializálódtak. Van olyan, amelyik még őrzi a napilapok formátumát (pl.: Élet és irodalom), de többnyire kisebb méretű, fűzött, 40-100 oldalas alakban jelennek meg. Tartalmilag széles területet fognak át, van közöttük szakmai lap (pl. HVG), praktikus információkat közlő (pl. műsorújságok), hobbimagazin és könnyed szórakoztató kiadvány is. (pl. Hócipő).

Folyóiratok: A szakmai és tudományos információk legfontosabb megjelenési helye a folyóirat. Jellegzetességük a nagyobb terjedelem (100-250 oldal) és a komolyabb tartalom, ill. az ehhez igazodó kivitel. Vannak kifejezetten *szakfolyóiratok* (pl. Tudományos és Műszaki Tájékoztatás), *ismeretterjesztő folyóiratok* (pl. Természet Világa), *szórakoztató és hobbi lapok* (pl. Otthon), és *tudományos folyóiratok* (pl. Magyar Könyvszemle). A folyóiratok, az időszaki kiadványok és a sorozatok **ISSN-számot** kapnak, ez a dokumentum nemzetközi azonosító jele. Szerepe ugyanaz, mint az ISBN-számé, pontosan azonosítja a kiadványsorozatot a nyomdatermékek nemzetközi sorában.

A folyóiratokban felhalmozott tudásra a megjelenés után évekkel is szükség lehet, ezért ezeket a kiadók ellátják éves tartalomjegyzékkel, né- és tárgymutatóval. A tudományos folyóiratokat külön is feldolgozzák, mégpedig szakterületenként.

Felhasznált irodalom:

- Szabó Pap Edit: Könyvtári informatika II.
Nemzeti tankönyvkiadó Budapest 2002
Kokas Károly: Könyvtárhasználat 7-10
Mozaik Oktatási Stúdió – Szeged 1998.